

Възрастта има значение!

Възрастови ограничения за достъп до услуги и упражняване на правата на деца, юноши и младежи

Резюме – Септември 2017¹

Въведение

В повече от половината държави по света законната възраст за пълнолетие е 18 години, докато средната възраст за криминална отговорност в света е 12,1 години. В почти една четвърт от държавите по света възрастта, на която жените сключват брак, е по-малка, отколкото тази на мъжете, като за момичетата често не е възможно да направят самостоятелен избор за здравето си преди 18-годишна възраст. Възрастта за гласуване обикновено е 18 години, но средната възраст в света за кандидатиране е 22,2 години.

Накратко: Законодателството за законната минимална възраст е спорно, контекстуално и противоречиво.

Въпреки това определенията за минимална възраст пряко засягат реалния живот на деца, юноши и младежи: кога могат да правят независим избор за здравето си, да бъдат съдени, задържани в съдилища и настанявани в затвори за пълнолетни, да имат право на финансов кредит за бизнес, да свидетелстват по съдебни дела или да дават съгласие за брак.

При определяне на минималната възраст държавите се опитват да постигнат баланс между нуждата от закрила и желанието за овластяване. Как държавите балансират овластяването на децата, като в същото време гарантират тяхната безопасност и защита? В кои случаи установената минимална възраст е пречка за правата, вместо насърчаване? Как нарастващите възможности на децата са взети

¹ Youth Policy Labs осъществи този изследователски проект и изготви доклад за регионалното представителство на УНИЦЕФ за Централна и Източна Европа и Общността на независимите държави. Целият доклад, публикуван през октомври 2016 г., е достъпен на www.agemattersnow.org

предвид при определяне на конкретните възрастови дефиниции по закон? Някои от тези въпроси са засегнати в новия „Общ коментар за упражняване на правата на детето в юношеска възраст“ на Комитета по правата на детето (КПД), който се застъпва за някои конкретни минимални възрасти, както и за пълното премахване на други възрастови ограничения.

Преди да бъде одобрен новият Общ коментар, което се очаква да стане през есента на 2016 г.², в този доклад се прави преглед на съществуващите правни разпоредби по отношение на възрастта на деца, юноши и младежи в над 70 региона. Това са 22 държави и територии³ от района на ЦИЕ/ОНД. Прегледът се базира на националното законодателство и докладите до КПД.

Той е възложен от регионалното представителство на УНИЦЕФ за ЦИЕ/ОНД⁴, в контекста на нарастващото внимание към юношеството като отделна област за програми и фокус в рамките на УНИЦЕФ. Този фокус дава нов тласък за проучване на начините, по които минималната възраст въздейства върху способностите на децата да упражняват правата си, да вземат решения, да изразяват мнение, да осъществяват правото си на достъп до услуги и да получават закрила.

Специално в района на ЦИЕ/ОНД често се оспорва достъпът на юношите до здравни услуги. В същото време броят на случаите на злоупотреба с вещества и на инфектиране с вируса на ХИВ е висок в някои държави от региона. В други държави децата, особено момичетата, са уязвими за експлоатация.

Този доклад представя как националното законодателство за минимална възраст в региона и свързаните с него противоречия могат да отслабят едновременно принципите за защита и еманципация на Конвенцията за правата на детето. В него се подчертават несъответствия, насочва се вниманието към сферите за потенциална реформа и се предлагат теми за бъдещи проучвания. Една определена област за бъдещи доклади, която може да се обяви още в началото на този доклад, е необходимостта да се проучи как законодателството за минимална

² „Общ коментар No. 20 (2016) за упражняване на правата на детето в юношеска възраст“ беше публикуван на 6 декември 2016 г. Докладът от проучването беше изготвен преди официалното публикуване на общия коментар.

³ Важно: Този доклад съдържа информация за Косово съгласно РССООН № 1244. В някои случаи, с цел обобщаване, понятието „Косово“ се използва, като се има предвид Косово, както е определено в РССООН № 1244.

⁴ От август 2017 г. Регионалното представителство на УНИЦЕФ за ЦИЕ/ОНД се преименува на Регионално представителство за Европа и Централна Азия.

възраст влияе върху реалния живот на младите хора в региона на ЦИЕ/ОНД и извън него. Определянето на правните бариери е само една от първите стъпки.

Методологията и използваният подход може да бъдат намерени в пълния доклад на www.agemattersnow.org

Система за обозначаване

Обозначение	Значение
10	Фиксирана минимална възраст
10+	Зададена по-ниска минимална възраст, но детето трябва да докаже, че притежава способности
0+	Няма по-ниска зададена минимална възраст. Вземат се предвид единствено способностите на детето
10*	Зададена по-ниска минимална възраст, но се изисква допълнително родителско съгласие или одобрение от съда
<	Означава „по-малки от“
>	Означава „по-големи от“
не е прил.	Използва се, когато не е необходимо задаване на определена минимална възраст. Такива са случаите с възрастта за кандидатирание в Горната камара, която не съществува в държави с еднокамарна система, и случаите с възрастта за повикване в армията в държави без военна служба
==	Използва се, когато няма конкретно законодателство за минималната възраст за определени случаи и се предполага, че минималната възраст е същата като за по-общата категория. Такъв е случаят с еманципация чрез встъпване в брак или постъпване на работа (предполага се, че са в една и съща категория за пълнолетие, ако не е посочено друго), работа на непълен работен ден (същата като при работа на пълен работен ден), създаване или присъединяване към детска/младежка организация (приемат се за еднакви, ако изрично не са посочени различни възрасти за всяка дейност) и за минимално възнаграждение – всички са приложими от настъпване на общата възраст за трудова заетост
xx	Показва, че няма право или практика, например при случаи на смъртно наказание, еднополови бракове или право на информация за биологичното семейство
()	Изключения от общото правило относно същите данни за минимална възраст
[]	Допълнителна информация за минимална възраст за подобни, но не същите данни
не е ясно	Случаи, в които има препратки в закони или политики, но специфичната възраст не е ясна
няма данни	Няма налични данни

Граждански и законови права

В сферата на гражданските и законовите права са установени някои от най-ниските минимални възрасти в извадката от това проучване – за правото на детето на изслушване при съдебни решения, които го засягат пряко, както и най-големите възрастови ограничения, например, когато става дума за смъртно наказание. Има разпоредби, съгласно които децата да не бъдат задържани заедно с възрастни, нито да им бъде налагано смъртно наказание. Въпреки това възрастта, на която се смята, че децата могат да носят наказателна отговорност, било то и само за сериозни престъпления, е доста под 18 години във всички държави от ЦИЕ/ОНД. Съществуват и множество противоречия между придобиването на правно пълнолетие, базирано на способностите, и фиксираните законни минимални възрасти в други сфери, като политически права или вземане на независими решения, свързани със здравето.

Ключови констатации относно гражданските и законовите права

- Възрастта за пълнолетие общо за региона е 18 години.
- Най-ниската възможна минимална възраст за наказателна отговорност в региона най-често е 14 години. Две държави са определили по-ниска възраст от тази: в Турция тя е 12 години, а в Узбекистан – 13 години. Това не е под абсолютния минимум от 12 години, но е доста под 18-годишна възраст, която се предлага в Общия коментар за юноши.
- Всички държави в региона имат законодателство, гарантиращо, че децата няма да бъдат задържани заедно с възрастни поне до 18 години.
- Шест държави в региона продължават да прилагат смъртното наказание, но във всички е забранено то да се налага на деца под 18 години.
- В региона на ЦИЕ/ОНД възрастта, на която се иска съгласието на детето за осиновяване, приемна грижа, смяна на името или промяна на семейните отношения, най-често е 10 години.

Последици за политиката и открити въпроси относно гражданските и законовите права

- Придобиването на еманципация чрез брак или заетост не предоставя на лицата право да гласуват на избори или да дават независимо съгласие за медицинско лечение. Подобни несъответствия между законодателството за минималната възраст в различни сфери на политиките са противоречиви и могат да отслабят правата на децата за закрила и еманципация. Те представляват обект на бъдеща застъпническа дейност.
- В повечето държави наказателноправната система е единствената политическа сфера, в която юноши (на възраст 12/13/14 до 18 години) се третират като отделна група. По този начин вниманието е насочено към юношите, но когато са правонарушители, а не в положителен политически аспект.
- Остава под въпрос дали е разумно да има различни минимални възрасти за децата ответници и децата ищци в съдебната система.
- Носенето на наказателна отговорност за предоставяне на информация за биологичния произход на осиновено дете, какъвто е случаят в десет от държавите от ЦИЕ/ОНД, противоречи на правото на детето да познава своята самоличност, както е заложено в Конвенцията (член 7 и 8).

Граждански и законови права в региона

Държава	Регион	Възраст за пълнолетие	Правна еманципация чрез встъпване в брак	Правна еманципация чрез заетост	Брой години, в които еманципацията настъпва преди пълнолетието	МВ за наказателна отговорност (МВНО)	МВ за задържане на малолетни престъпници заедно с възрастни	МВ за лишаване от свобода чрез арест, задържане или настаняване в затвор	МВ за смъртно наказание	МВ за търсене на обезщетение в съда	Разлика между МВНО и търсене на обезщетение в съда	МВ за изслушване в съда	МВ за съгласие за приемна грижа	МВ за съгласие за осиновяване	МВ за съгласие за смяна на името	МВ за съгласие за настояйничество и др.	МВ за достъп до информация за биологичния произход
Беларус	Източна Европа	18	15	16*	-3	14	18	14	18	14	0	10	10	10	10	14	xx
България		18	16*	==	-2	14	18	14 ^v	не е прил.	14*	0	10 (0+)	не е прил. ^v	14	n.d.	14	16
Молдова		18	16*	16	-2	14	18	14	не е прил.	14	0	10	0+	10	10	10	18
Румъния		18	16*	14	-4	14+	18	14	не е прил.	18	4	10	14	10	18	14	18
Русия		18	16	16*	-2	14	18	14	18	14	0	10	10	10	10	10	xx
Украйна		18	16	16*	-2	14	18	14	не е прил.	14	0	няма данни	0+	0+ [7]	7* [14*]	10 [14]	14
Албания	Южна Европа	18	16	няма данни	-2	14	18	14	не е прил.	16	2	10+	12	12 (10)	12	12 [10]	0+
Босна и Херцеговина		18 [14*]	16 [16]	==	-4	14	18	14 [16]	не е прил.	14+(0+)	0	0+	няма данни	10	10	16	7, >18*
Хърватия		18	16* (<16*)	==	-2	14	18	14	не е прил.	16	2	12	няма данни	12	n.d.	<18*	18
Косово		18	16	==	-2	14	18	14	не е прил.	14	0	<18	няма данни	14+	10	14	18
Македония		18	16	==	-2	14	18	14	не е прил.	16	2	0+	xx	12	10	16 [15]	няма данни
Черна гора		18	16	==	-2	14	18	14 [16]	не е прил.	16	2	0+	10+	0+	10+	15+	15+
Сърбия		18 (16*)	16	==	-2	14	18	14	не е прил.	10	-4	10	10+	10+	10+ [15+]	15+	16
Армения	Кавказ	18	16*	16*	-2	14	18	14	не е прил.	18 (>18+)	4	10	10	10	10	n.d.	xx
Азербайджан		18 (0*)	17*	16*	-2	14	18	14	не е прил.	14	0	10	10	10 [14]	10	10	xx
Грузия		18	17*	16*	-2	14	18	14 [14]	не е прил.	14	0	10	10	10	10	10	xx
Турция		18 (15*)	16	==	-3	12	18	12	не е прил.	18 (15*)	6	0+	няма данни.	0+	няма данни	няма данни	няма данни
Казахстан	Централна Азия	18	16	16*	-2	14	18	14	18	14	0	10	10	10	10	10	xx
Киргизстан		18	17	16*	-2	14	18	14	не е прил.	14	0	10	10	10	10	10	xx
Таджикистан		18	17	16+	-2	14	18	14	18	14	0	10	не е ясно	10	10	10	xx
Туркменистан		18	17	==	-1	14	18	14	не е прил.	не е ясно	няма данни	10	няма данни	10	10	10	xx
Узбекистан		18	16	16*	-2	13	18	13	не е прил.	14 (18)	1	0+	10	10	10	10	xx

МВ – минимална възраст

Източник: YPL for UNICEF. YPL for UNICEF. Данните за Албания, Косово, Русия и Турция трябва да се потвърдят. Агенцията на ЕС за основните права (FRA) учтиво ни предостави информация общо за България, Хърватия и Румъния чрез тяхната мултидисциплинарна изследователска мрежа FRANET. Тези данни са предварителни.

^v Данните са актуализирани на 1 септември 2017 г. от УНИЦЕФ България.

Политическо участие

В тази сфера са проучени минималните възрасти за участие в политическите системи и организации. По-долу са представени важни констатации за възрастта за гласуване и кандидатиране за постове, както и за правата на децата да участват в организации. Дадени са някои дефиниции за младежта, които показват, че в повечето държави не съществува определение за „юноша“.

Всички държави в региона са определили минимална възраст, на която лицата имат законно право да гласуват и да участват като кандидати във федерални или национални избори. Това се отнася за Горната и Долната камара, където това е приложимо. Почти навсякъде в региона възрастта за гласуване е 18 години, за разлика от възрастта за кандидатиране, където разминаването е значително. Участието на деца и юноши в присъединяването и създаването на собствени организации се определя от способностите им, като в половината от държавите в региона има установени минимални възрасти за подобно участие. Разгледахме и определенията за младежи и за юноши, където съществуват в страните от региона.

Основни констатации за политическото участие

- Минималната възраст за гласуване е еднаква за държавите от региона, за разлика от възрастта за кандидатиране за избори, която варира значително. В 14 от 22-те държави в региона има установена по-висока минимална възраст за кандидатиране, която е между 18 и 30 години.
- Възрастта за кандидатиране е най-високата минимална възраст от всички, включени в това проучване. Държавите с по-висока възраст за кандидатиране са от подрегиона на Централна Азия, а в Турция тази възраст е най-висока.
- Правото на кандидатиране за избори най-често се придобива, когато лицето е в зряла, а не в детска възраст и е обвързано с фиксирани минимални възрасти – въпреки възможността в почти всички държави от ЦИЕ/ОНД да се придобие правна еманципация преди навършване на 18 години.
- Членството в детска или младежка организация е разрешено не по-рано от 14-годишна възраст, което е в съответствие с други съдебни и законови права и отговорности. Създаването на организация често изисква родителско съгласие или доказване на способности, като само в три от държавите на децата е позволено сами да основават асоциации.

Последици за политиката и открити въпроси относно политическото участие

- По-ранното придобиване на пълнолетие чрез брак или заетост не дава на лицата право да гласуват на избори. Разрешаването на подобни разминавания може да е обект на бъдеща застъпническа дейност.
- Въпросът на каква възраст децата могат да вземат независими решения за религията си е предмет на евентуални допълнителни проучвания в региона.

Политически права в региона

Държава	Регион	МВ за гласуване на федерални или национални избори	МВ за кандидатиране в Горната камера	МВ за кандидатиране в Долната камера	Официален възрастов диапазон за младежи	МВ за създаване на асоциации за деца	МВ за членство в асоциации за деца	МВ за създаване на асоциации за младежи	МВ за членство в асоциации за младежи	МВ за избор на религиозна общност
Беларус	Източна Европа	18	30	21	14-31 [14-18]	==	==	16	16 (>16*)	не е ясно
България		18	--	21	15-29	15 ^{vi}	<15* ^{vi}	15	<15*	18 ^{vi}
Молдова		18	--	18	16-30	няма данни	10	няма данни	14	не е ясно
Румъния		18	33	23	18-26	няма данни	няма данни	няма данни	няма данни	16 (14*)
Русия		18	30	21	14-30	18	8	18	14	не е ясно
Украйна		18	--	21	14-35	15	6	15	14 [18]	не е ясно
Албания	Южна Европа	18	--	18	15-29	==	==	14+	14	12
Босна и Херцеговина		18	18	18	15-30	няма данни	няма данни	няма данни	няма данни	не е ясно
Хърватия		18	--	18	15-30	==	==	15	15	не е ясно 0+
Косово		18	--	18	15-24	не е ясно	няма данни	няма данни	няма данни	не е ясно
Македония		18	--	18	15-29	няма данни	няма данни	15*	14*	10*
Черна гора		18	--	18	15-29	14+	не е ясно	не е ясно	не е ясно	не е ясно
Сърбия		18	--	18	15-30	няма данни	няма данни	14+	14*	0+
Армения	Кавказ	18	--	25	16-30	==	==	14*	>14*	18
Азербайджан		18	--	25	14-29	==	==	16	16	18
Грузия		18	--	21	14-29	==	7*	26 [18]	няма данни	не е ясно
Турция		18	--	30	14-29	няма данни	12+	15+	15-18	18
Казахстан	Централна Азия	18	30	25	14-29	6	6	зависи	зависи[16]	не е ясно
Киргизстан		18	--	21	14-28	не е ясно	==	14* [18]	не е ясно	не е ясно
Таджикистан		18	35	25	14-30	18	8	18	14	18
Туркменистан		18	--	25	14-30	16	8	16	14	не е ясно
Узбекистан		18	25	25	14-30	не е ясно	няма данни	няма данни	[18]	не е ясно

МВ – минимална възраст.

Източник: YPL for UNICEF. Данните за Албания, Косово, Русия и Турция трябва да се потвърдят. Агенцията на ЕС за основните права (FRA) учтиво ни предостави информация общо за България, Хърватия и Румъния чрез тяхната мултидисциплинарна изследователска мрежа FRANET. Тези данни са предварителни.

^{vi} Данните са актуализирани на 1 септември 2017 г. от УНИЦЕФ България.

Социално участие

Законодателството относно социалното участие е различно в различните държави от региона, особено по отношение на брака и сексуалните взаимоотношения. Има държави от региона, които разрешават еднополовите бракове, и такива, в които хомосексуалните контакти се наказват със затвор, но съществуват ясни тенденции и прилики сред държавите от един и същи географски подрегион. Бракът между деца е глобално предизвикателство и сложна сфера от законодателството с многобройни изключения и критерии. Най-общо, повечето държави в региона на ЦИЕ/ОНД спазват международните стандарти по отношение на хетеросексуалните бракове и равенството между половете, като има само няколко изключения, когато встъпването в брак става по-рано от препоръчаната минимална възраст.

Основни констатации за социалното участие

- Всички държави в региона са въвели законна минимална възраст за независимо сключване на хетеросексуален брак, като в почти всички тази възраст е 18 години. Единствените изключения са Узбекистан, където тази възраст е 17 години за момичета, и Турция, където тази възраст е 17 години за двата пола.
- В 11 държави е въведена минимална възраст за хетеросексуален брак с допълнително съгласие – 16 години, а в 6 държави тази възраст е 17 години. Това е отражение на тенденциите по подрегиони.
- Украйна и Беларус са единствените държави в региона, в които са разрешени хетеросексуални бракове под „абсолютната минимална възраст“, препоръчана от Комитетите по КПД и КПВФДЖ.
- Съществува широко равенство между половете по отношение на минималната възраст за брак и възрастта за съгласие. Изключение правят единствено Албания (със съгласие) и Узбекистан (със и без съгласие), където е разрешено момичетата да сключват брак на по-ранна възраст от момчетата.
- Хомосексуалните действия и бракове най-често не са изрично уредени със закон, което означава, че в повечето случаи хомосексуалните бракове не са разрешени, тъй като бракът се дефинира като съюз между мъж и жена. В Узбекистан и Туркменистан хомосексуалните отношения между мъже са абсолютно незаконни. В Хърватия гражданските съюзи са напълно законни, но не са позволени под 18 години.

Последици за политиката и открити въпроси относно социалното участие

- Разликата във възрастта за брак при момичетата и момчетата е проблем с равенството и ясен призив за застъпнически действия. По същия начин възрастта за брак със съгласие под въведените международни стандарти, която е под 16 години, е обект на бъдещи застъпнически дейности.
- Множеството изключения във връзка с възрастта за брак в региона също представляват потенциален проблем за равенството между половете, като се има предвид, че обикновено най-маргинализираните групи от обществото сключват ранни бракове.
- Юношите гейове, лесбийки и транссексуални със сигурност са уязвима група в повечето, ако не и във всички държави от региона. Техният статус варира от инкриминиране до правна невидимост и обществена дискриминация.

Възрасти за брак и минимална възраст за съгласие в региона

Държава	Регион	Минимална възраст за встъпване в брак										МВ за съгласие за сексуални отношения			
		Различен пол						Същия пол				Различен пол		Същия пол	
		Без одобрение/съгласие		Със съгласие		Брой години, с които може да се намали възрастта за сключване на брак след външно одобрение		Без одобрение/съгласие		Със съгласие					
		мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени	мъже	жени
Беларус	Източна Европа	18	18	15+	15+	-3	-3	==	==	==	==	16	16	16	16
България		18	18	16*	16*	-2	-2	==	==	==	==	14	14	14	14
Молдова		18	18	16*	16*	-2	-2	==	==	==	==	16	16	16	16
Румъния		18	18	16*	16*	-2	-2	xx	xx	xx	xx	15	15	15	15
Русия		18	18	16*	16*	-2	-2	==	==	==	==	16	16	16	16
Украйна		18	18	14*	14*	-4	-4	==	==	==	==	16	16	16	16
Албания	Южна Европа	18	18	18	16*	0	-2	==	==	==	==	14	14	14	14
Босна и Херцеговина		18	18	16+*	16+*	-2	-2	==	==	==	==	14	14	14	14
Хърватия		18	18	16* (>16*)	16* (>16*)	-2	-2	18	18	18	18	15	15	15	15
Косово		18	18	16+*	16+*	-2	-2	==	==	==	==	16	16	16	16
Македония		18	18	16+*	16+*	-2	-2	==	==	==	==	14	14	14	14
Черна гора		18	18	16*	16*	-2	-2	==	==	==	==	14	14	14	14
Сърбия		18	18	16+*	16+*	-2	-2	==	==	==	==	14	14	14	14
Армения	Кавказ	18	18	16*	16*	-2	-2	==	==	==	==	16	16	16	16
Азербайджан		18	18	17*	17*	-1	-1	==	==	==	==	16	16	16	16
Грузия		18	18	17*	17*	-1	-1	==	==	==	==	16	16	16	16
Турция		17	17	16*	16*	-1	-1	==	==	==	==	15	15	15	15
Казахстан	Централна Азия	18	18	16*	16*	-2	-2	xx	xx	xx	xx	16	16	16	16
Киргизстан		18	18	17*	17*	-1	-1	==	==	==	==	16	16	16	16
Таджикистан		18	18	17*	17*	-1	-1	==	==	==	==	16	16	16	16
Туркменистан		18	18	17*	17*	-1	-1	xx	==	xx	==	16	16	xx	16
Узбекистан		18	17	17*	16*	-1	-1	xx	==	xx	==	16	16	xx	16

МВ – минимална възраст.

Източник: YPL for UNICEF. Данните за Албания, Косово, Русия и Турция трябва да се потвърдят. Агенцията на ЕС за основните права (FRA) учтиво ни предостави информация общо за България, Хърватия и Румъния чрез тяхната мултидисциплинарна изследователска мрежа FRANET. Тези данни са предварителни.

Икономическо участие и образование

Сферите икономическо участие и образование са разгледани заедно заради общите аспекти между тях. Някои от най-ярките примери са минималната възраст за законна заетост на пълен работен ден и края на задължителното посещаване на училище, при които се забелязват значителни противоречия в рамките на националното законодателство. Когато става дума за икономически права, в региона на ЦИЕ/ОНД е налице законодателен ангажимент за защита на децата от опасен труд и равен достъп до схемите за минимални възнаграждения. Всички държави от региона са въвели законни минимални възрасти за начало и край на задължителното обучение, като се прилага 8-10-годишен учебен план. Това е над установения минимум за основно образование, посочен в КПД.

Основни констатации за икономиката и образованието

- Всички държави са въвели минимална възраст за постъпване на работа на пълен работен ден, която варира между 14 и 16 години.
- Девет държави са въвели минимална възраст за работа на пълен работен ден, която е *по-ниска* в сравнение с възрастта за задължително посещаване на училище.
- Икономическите права на децата са защитени в целия регион, особено по отношение на работата в опасни условия, ограниченията в часовете и видовете труд, както и равния достъп до схемите за минимално заплащане.
- За дребни сделки и вземане на самостоятелни решения за собствени приходи и имоти, 14 години е обичайната минимална възраст в региона, но има многобройни изключения за съгласие и капацитет.

Последици за политиката и открити въпроси относно икономиката и образованието

- Две области не може да бъдат изчерпателно анализирани в това проучване. Първо, самостоятелният достъп на деца до пари и социални трансфери в натура представлява обект на допълнителни проучвания. Може да се предположи, че съществуват ограничения във възрастта, свързани с достъпа до социални плащания, които определят както крайния срок за определени помощи за детето, така и началния срок за други помощи.
- Второ, децата със специфични нужди са уязвима група, за която достъпът до образование обикновено се дава само формално. Въпросът е дали има допълнителни правни механизми, които да гарантират, че на място е осигурена необходимата подкрепа.
- Повечето държави в региона не са съобразили възрастта за напускане на училище с тази за постъпване на работа. Това е друга тема за застъпническа дейност.
- В по-широката перспектива на различните видове възрастови ограничения си заслужава да се анализира защо във връзка с икономическите дейности механизмите за доказване на способностите (или тяхната липса) на детето са противоположни на всички други политически сфери, като върху родителя пада отговорността да докаже липсата на способности у детето.

Икономически права и образование в региона

Държава	Регион	Минимална законна възраст за работа на пълен работен ден	Минимална законна възраст за работа на непълен работен ден	Постъпване на работа в условия на опасен труд	МВ за достъп до минимално възнаграждение	МВ за унаследяване	МВ за разполагане със собствени приходи/участие в дребни сделки	Начална възраст за задължително образование	Край на задължителното посещаване на училище/Минимална възраст за напускане на училище	Възрастови изисквания относно правото на специални услуги за образователна подкрепа (за деца с увреждания)
Беларус	Източна Европа	14*	==	18	==	0	0-14 [14-18]	6	17	>3
България		16 ^{vii}	15	18	16 ^{vii}	0	14	5	16	няма данни
Молдова		16 (15*)	==	18	==	0	14	7	18	не е ясно
Румъния		16 (15*)	==	18	==	не е ясно	14	6	17	8
Русия		15	0-13*, 14*	18	==	няма данни	6+, 14-18*	6,5	18 (15+)	не е ясно
Украйна		16 (15+)	14*	18	==	няма данни	15* (15)	6	17	няма данни
Албания	Южна Европа	16	14	18	==	0	14	6	16 (19)	6
Босна и Херцеговина		15	==	18	==	0	15 (14)	6	15	няма данни
Хърватия		15	==	не е ясно	==	не е ясно	15	5	15	няма данни
Косово		15	==	18	== [35]	0	14+,15+ [16, 18]	6	15	6
Македония		15*	==	18	==	0	15+	6	16	6
Черна гора		15+	==	18	==	0	15 (14+)	6	15	6
Сърбия		15+	==	18	==	0+	14+,15	5,5	14	5,5
Армения	Кавказ	16	14*	18	==	0	14-18	6	16	не е ясно
Азербайджан		15 (<15*)	15	18	==	0	14	6 [3]	17	6
Грузия		16 (<14*)	14	18	==	0	7*	6	15	6
Турция		15 (14*)	==	18	==	0	[18]	6	18	не е ясно
Казахстан	Централна Азия	16	0-15*	18	==	0	14*	6 (7)	18	6 (7)
Киргизстан		16 (15*)	14*	18	==	0	14*	6 (7)	15	не е ясно
Таджикистан		15	14*	18	==	0	6+,14-18*	7	16	не е ясно
Туркменистан		16 (15*)	0-14*	18	==	0	7*	6	18	не е ясно
Узбекистан		16	15*	18	==	0	14*	6-7	14	6-7

МВ – минимална възраст.

Източник: YPL for UNICEF. Данните за Албания, Косово, Русия и Турция трябва да се потвърдят. Агенцията на ЕС за основните права (FRA) учтиво ни предостави информация общо за България, Хърватия и Румъния чрез тяхната мултидисциплинарна изследователска мрежа FRANET. Тези данни са предварителни.

^{vii} Данните са актуализирани на 1 септември 2017 г. от УНИЦЕФ България.

Право на здраве

В областта на здравето законната минимална възраст, на която децата и юношите получават достъп до услуги и имат право да дават самостоятелно информирано съгласие за медицински интервенции и лечение, е по-висока в сравнение с повечето други сфери. Тук са включени услугите за сексуално, репродуктивно и психично здраве. Това личи най-много в ограничената възможност на деца и юноши да дават съгласие за медицинско лечение, да получават поверителни здравни съвети и да вземат самостоятелно решение за аборт. В областта на здравето съществуват редица критерии за съгласие и доказване на способности, което контрастира значително с правата, които децата имат в други сфери. Законната възраст за пушене и консумация на алкохол е строго установена и уеднаквена за целия регион, но достъпът до услуги за намаляване на вредите изисква значително повече проучвания, за да се определят услугите, предлагани на деца и юноши.

Важни констатации във връзка със здравето

- Абортът е разрешен във всички държави в региона на ЦИЕ/ОНД и всички държави са определили минимална законна възраст за аборт с изключение на Азербайджан и Молдова. Най-ниската минимална възраст, 14 години, е определена от Грузия и Украйна.
- Възрастта, на която децата имат право на достъп до независима медицинска консултация, е средно 15 години за държавите, за които има налични данни.
- Минималните възрасти за достъп до услуги в здравеопазването са по-високи, отколкото в други сфери, например в гражданско и социално участие. Това показва, че съществува несъответствие по отношение на предполагаемите способности на детето.
- Правото на деца и юноши да дават самостоятелно съгласие за медицинско лечение варира значително в държавите от региона, като седем от тях са въвели минимална възраст 18 години.
- Възрастта за защита от употреба на цигари и алкохол чрез забрана за продажба на тези продукти на деца е значително висока в региона. Съгласно препоръките на Общ коментар №20 минималната възраст е 18 години, като има само едно изключение.

Последици за политиката и открити въпроси относно здравето

- Най-общо високите възрастови ограничения в областта на здравеопазването затрудняват самостоятелния и поверителен достъп на децата до медицински услуги и лечение. Това със сигурност е тема на бъдеща застъпническа дейност.
- Високите възрастови ограничения за достъп до услуги за сексуално и репродуктивно здраве са в особено противоречие с по-ниската възраст за съгласие за сексуални отношения и дори за встъпване в брак на по-ранна възраст.
- Достъпът на деца до услуги за намаляване на вредите, както и спецификата на услугите за психично здраве, представляват обект на бъдещи изследвания.

Право на здраве в региона

Държава	Регион	МВ за независима консултация с лекар	МВ за медицинско лечение или операция	МВ за (поверително) тестване и лечение на болести, предавани по полов път	МВ за консултация с лекар относно противозачатъчни средства	МВ за аборт	Минимална законна възраст за консумация на алкохол	Минимална законна възраст за пушене	МВ за достъп до услуги за намаляване на гнева
Беларус	Източна Европа	14	14 [14*]	14	14	18*	18	18	няма данни
България		16	<18*	16 ^{viii}	не е ясно	18	18	18	няма данни
Молдова		16 (18)	16	16 (18)	16?	16?	18	18	не е ясно
Румъния		18	18	16	16	16	18	18	няма данни
Русия		15	15+ (18)	15	15	15	18	18	16
Украйна		14	18 (14+)	14	няма данни	<14+	18	18	не е ясно
Албания	Южна Европа	няма данни	няма данни	няма данни	няма данни	16*	18	18	няма данни
Босна и Херцеговина		няма данни	няма данни	няма данни	няма данни	16 (<16*)	18	15	няма данни
Хърватия		16	16 (<18*)	18	не е ясно	16	18	18	няма данни
Косово		няма данни	не е ясно	не е ясно	няма данни	16+*, 18.	няма данни	18	не е ясно
Македония		18	18	не е ясно	14 (12+)	18	18	18	16 [18]
Черна гора		няма данни	15+	не е ясно	не е ясно	18	18	18	няма данни
Сърбия		0+	15+	15+	15+	16	18	18	няма данни
Армения	Кавказ	18	18	14 (>14*)	10	>18*	18	18	няма данни
Азербайджан		18	18	18 [16]	не е ясно	18	18	18	няма данни
Грузия		18 (14+)	18 (14+)	14+	14+	14+	18	18	14+
Турция		не е ясно	18	няма данни	няма данни	18 (<18*)	18	няма данни	няма данни
Казахстан	Централна Азия	18	18 [16*]	18	18	18	21	18	<18*
Киргизстан		не е ясно [<16]	16	16	16	16	18	18	няма данни
Таджикистан		16	18	не е ясно	15	18	18	18	10
Туркменистан		18 (17*)	18 (17*)	18 (17*)	не е ясно	18	18	18	<18*
Узбекистан		14	14	няма данни	няма данни	18	20	20	няма данни

МВ – минимална възраст.

Източник: YPL for UNICEF. Данните за Албания, Косово, Русия и Турция трябва да се потвърдят. Агенцията на ЕС за основните права (FRA) учтиво ни предостави информация общо за България, Хърватия и Румъния чрез тяхната мултидисциплинарна изследователска мрежа FRANET. Тези данни са предварителни.

^{viii} Данните са актуализирани на 1 септември 2017 г. от УНИЦЕФ България.

Безопасност, защита и ИКТ

Една от главните задачи на Конвенцията е закрилата на деца и юноши от вреди, насилие, война и враждебни действия. Тази област засяга основно постъпването на деца и юноши в армията чрез доброволно присъединяване, повикване и участие във военни действия. Всички държави се придържат към Конвенцията и Факултативния протокол, въпреки че главна цел остава увеличаване на минималната възраст за доброволно постъпване в армията. Загрижеността за защитата и автономността на деца и юноши в дигиталната област непрекъснато нараства. Това проучване разглежда и дигиталните права на децата. Оказва се обаче доста трудно да се намери информация за дигиталните права на децата. Те представляват област, в която би било полезно да се набави сравнителна информация за националните законодателства.

Ключови констатации за безопасност, защита и ИКТ

- Пет държави от региона са определили минимална възраст между 15 и 17 години за юноши, които постъпват в армията доброволно. В четири държави – Азербайджан, Туркменистан, Украйна и Узбекистан – тази възраст е 17 години, а Молдова е въвела най-ниската минимална възраст – 16 години.
- В повечето държави военната служба е задължителна, като само в пет от тях няма задължително отбиване на военна служба за млади хора.
- Всички държави отговарят на минималното изискване на КПД децата да бъдат защитени от участие във враждебни действия чрез въвеждане на законна минимална възраст – в повечето случаи тази възраст е 18 години.
- Молдова и Азербайджан са единствените държави, в които има конкретно позоваване във връзка със съгласието на детето да се използват личните му данни. В повечето държави законодателството е общо, като няма директно разграничаване на децата от юношите. Нито една държава в региона не е установила минимална възраст за разкриване на изображения и лични данни на децата.

Последици за политиката и открити въпроси относно безопасност, защита и ИКТ

- Намирането на информация за дигиталните права се оказва изключително трудно, но въпреки това става ясно, че съществуват пропуски в съществуващото законодателство относно правата на децата върху собствените им изображения и данни в дигиталната сфера. Това е тема за бъдещи проучвания, които ще осигурят сравнителна информация за националните законодателства, а и за бъдеща застъпническа дейност.

Безопасност, защита и ИКТ в региона

Държава	Регион	МВ за доброволно присъединяване към армията	Възраст за задължителна военна служба/повикване	МВ за участие във враждебни действия	МВ за купуване и/или боравене с огнестрелно оръжие	МВ за даване на съгласие за използване на личните данни	МВ, на която изображения и лични данни на деца може да се показват по телевизия, в пресата, в интернет, в социални медии	МВ за правилата за „затворена врата“
Беларус	Източна Европа	18 [19]	18	18	18	не е ясно	не е ясно	<16
България		18	--	няма данни	18 ^{ix}	14* ^{ix}	не е ясно	няма данни
Молдова		16	18	18	21	18	не е ясно	<18
Румъния		няма данни	--	няма данни	няма данни	18	16 (14*)	не е ясно
Русия		18	18	18	21	18	14	не е ясно
Украйна		17	18	18	21 (25)	няма данни	18	няма данни
Албания	Южна Европа	19	--	19	няма данни	не е ясно	няма данни	<18
Босна и Херцеговина		18	--	18	18	няма данни	не е ясно	<18
Хърватия		18	--	няма данни	няма данни	18	не е ясно	няма данни
Косово		--	--	--	21 (16)	не е ясно	няма данни.	<18 (>18)
Македония		18	--	18	18 (<18)	няма данни	не е ясно (<16+)	18
Черна гора		18	18+	18	14+	18	18	18
Сърбия		18	--	18	18	15	няма данни	18
Армения	Кавказ	18	18	15	18	няма данни	няма данни	не е ясно
Азербайджан		17	18	15	18	18	няма данни	не е ясно
Грузия		18	18	18	няма данни	няма данни	не е ясно	<18
Турция		18	20 (15+)	18	няма данни	няма данни	няма данни	18
Казахстан	Централна Азия	19	18	18	18	10	не е ясно	<18
Киргизстан		18	18	18	18	няма данни	не е ясно	не е ясно
Таджикистан		18 (20)	18	18	21	няма данни	няма данни	не е ясно
Туркменистан		18	18	18	18*	няма данни	няма данни	не е ясно
Узбекистан		17	18	18	няма данни	няма данни	няма данни	<18

МВ – минимална възраст.

Източник: YPL for UNICEF. Данните за Албания, Косово, Русия и Турция трябва да се потвърдят. Агенцията на ЕС за основните права (FRA) учтиво ни предостави информация общо за България, Хърватия и Румъния чрез тяхната мултидисциплинарна изследователска мрежа FRANET. Тези данни са предварителни.

^{ix} Данните са актуализирани на 1 септември 2017 г. от УНИЦЕФ България.

Заклучителни бележки относно правните бариери, свързани с възрастта, в ЦИЕ/ОНД

Този доклад прави преглед на съществуващите, свързани с възрастта правни разпоредби за деца, юноши и младежи в 22 държави и територии в региона на ЦИЕ/ОНД. Базирано основно на национални закони и политики, на доклади на държавите, страни по Конвенцията, и на Заклучителните наблюдения на КПД, това проучване разглежда повече от 70 аспекта. Предвид това, то е съсредоточено върху значението на конкретни възрасти в три перспективи, касаещи деца и юноши: упражняването на техните права; пречките за достъп до услуги; приложимостта на по-общи политики, засягащи пряко живота им.

В най-новите програмни и стратегически документи на УНИЦЕФ¹⁰ юношите са изрично упоменати в областта на здравето, включително във връзка с ХИВ и СПИН и осигуряване на благополучието на младежите; в сферата на социалното приобщаване и закрилата на детето, включително правосъдието за непълнолетни, експлоатацията и малтретирането, и защита по време на хуманитарни кризи; в сферата на изграждане на ресурси и умения. Този доклад предлага важни констатации във връзка с изброените области.

Първо, в областта на здравето най-впечатляващи са високите минимални възрасти и случаите, в които законните възрастови ограничения възпрепятстват достъпа до услуги. По отношение на балансиране на правото на децата едновременно на закрила и участие в областта на здравето се оказва, че защитните съображения надделяват над правото на децата да участват и да се съгласяват с въпроси, които ги засягат. Освен това, в тази област бяха установени най-много несъответствия между политическите сфери, напр. млада жена на 17 години може да встъпи в брак, да придобие правна еманципация, но да е необходимо съгласието на родителите ѝ, за да взема противозачатъчни средства. Приоритет трябва да бъде реализирането на правна реформа, която елиминира несъответствията и позволява на юношите да получават независими медицински съвети, включително услуги за сексуално и репродуктивно здраве. Важно е също осигуряването на законни възможности на младите хора за достъп до медицински услуги и консултиране, предоставяни чрез системата на здравеопазване, включително чрез подходящи за младите услуги, които УНИЦЕФ подпомага в региона.

¹⁰ UNICEF, 2014a, [UNICEF Strategic Plan 2014-2017](#) с.о. и UNICEF, 2014b, *Accelerating Programming on Adolescents 2014-2017* с.о.

Второ, в сферата на социалното приобщаване и закрилата на детето е обнадеждаващ фактът, че в региона се изисква съгласието на детето за осиновяване, приемна грижа, промяна на името или при промяна на семейните отношения, често дори на възраст 10 години. Децата също така са защитени от смъртно наказание или от настаняване в затвор заедно с възрастни. Освен това, всички държави отговарят на минималното изискване на КПД децата да бъдат защитени от участие във враждебни действия чрез въвеждане на законна минимална възраст – в повечето случаи тази възраст е 18 години. От друга страна, съществуват противоречия между често твърде ниската минимална възраст за наказателна отговорност и по-голямата възраст за правото на децата да се обръщат към съда в ролята на ищци. Дигиталната сигурност и неприкосновеността на личния живот на юношите остават области, които са слабо засегнати от законодателството.

Трето, по отношение на развитието на уменията на юношите проучването показва, че единадесет държави са въвели минимална възраст за работа на пълен работен ден, която е по-малка от възрастта за задължително завършване на образованието. Положителен аспект е, че всички държави гарантират закрила на децата от опасен труд, а в повечето случаи имат право на равностойно минимално възнаграждение.

Четвърто, друга ключова констатация от този доклад е, че юношите рядко се споменават в законодателството или политиките – с изключение на непълнолетните престъпници. Този доклад подкрепя аргумента, че са нужни повече действия, не само за да се „консолидират съществуващите инвестиции и да се осигури повече видимост на юношите в организацията“¹¹, но и за да се осигури информираност и повече видимост на възрастовата група „юноши“ като цяло.

Липсата на видимо присъствие на юношите в политики и програми също е посочена в Общия коментар №20 на КПД. Един от начините, по който юношите могат да бъдат чути, е чрез участие. В тази връзка обаче проучването не е насърчаващо, тъй като показва, че достъпът до официално политическо участие (което е само една от многото форми на участие), включително участие в детски и младежки организации, е ограничено основно за възрастни. Например, възрастта за кандидатиране е висока – до 30 години в Турция.

По отношение на други препоръки, включени в Общ коментар №20 на КПД, може да се каже, че повечето държави спазват ОК, защото са въвели препоръчителната минимална възраст от 18 години за встъпване в брак, достъп до алкохол и цигари, постъпване на работа с условия на опасен труд и участие във враждебни действия и въоръжени сили.

¹¹ UNICEF, 2014b, *Accelerating Programming on Adolescents 2014-2017 c.o.*

Въведените възрасти за встъпване в брак обаче са предмет на множество изключения, напр. Украйна и Беларус разрешават сключване на хетеросексуален брак под „абсолютната минимална възраст“, препоръчана от Комитетите по КПД и КПВФДЖ. По отношение на равенството в сексуално отношение само Хърватия признава и разрешава хомосексуалните граждански партньорства.

Това е друга констатация от доклада – широкото схващане, че за различните политически аспекти липсва уеднаквяване по отношение на минималните възрасти. Минималните възрасти са съпроводени от изключения, добавки и съображения. Това допълнително затруднява разбирането, следенето и подобряването на ситуацията на деца и юноши – а също и възможността те, като индивиди, да могат да тълкуват законите. Много застъпници на детските права в различни сфери лобират за подкрепа, която да осигури по-гъвкави механизми, вземащи под внимание различните способности на децата на определена възраст. Това ще рече, че не всички изключения и съображения са задължително негативни, но някои са доста проблематични по причини, свързани с равенството.

Нюансиран преглед на дебата за минималните възрасти с оглед на различните принципи за правата на детето – закрила, участие, равенство, развиващи се способности – и с по-задълбочен анализ (напр. на различните режими, чрез които се определят способностите) би бил подходяща следваща стъпка за надграждане на това сравнително проучване. Заедно с резултатите от този анализ той би могъл да служи като отправна точка за УНИЦЕФ ЦИЕ/ОНД за определяне на законните минимални възрасти, които влияят на правата, решенията и изборите на деца и юноши. Този преглед би могъл да послужи като стабилна основа за допълнителни изследвания, анализи и застъпничество в региона на ЦИЕ/ОНД, в рамките на УНИЦЕФ глобално и сред движенията за правата на детето.

В края на този доклад е добре да се отбележи, че проучването на някои въпроси за определени уязвими групи, които първоначално бяха включени в проучването, за съжаление даде оскъдни резултати. Затова те не са описани тук. Първоначалната цел бе да се добавят данни за достъпа на деца до места за настаняване на бездомни хора, както и за специалните изисквания за децата бежанци. На ранен етап от изследването – поради ограничения във възможностите – беше изключено подробното проучване на правилата, приложими за децата, които стават майки. И трите групи – бездомни, бежанци и майки в юношеска възраст – принадлежат към особено уязвимото юношеско население в региона и в света. Но задълбоченото проучване на правните възрастови ограничения за тези специфични групи – както и за децата със специални образователни потребности – изисква повече ресурси.

Може да се окаже обаче, както потенциално и за други сфери, че правните пречки са само част от многото препятствия пред упражняването на правата и достъпа до услуги за юноши. По тази причина, въпреки че проучването набляга на правните пречки и представя данни за толкова много държави и разнообразни политически сфери, авторите са напълно наясно и с неговите ограничения. Това е само преглед на законодателството, базиран на документация. Извън обхвата на проучването е да изследва реалното положение на деца, юноши и младежи, когато са нарушени техните права, например чрез ранен брак, или когато съществуват практики за еманципация под законната възраст, например лекари и НПО предоставят неофициално съвети и консултиране за противозачатъчни средства на младите хора. Следващата стъпка от проучването на възрастовите ограничения е да се анализира заедно с деца, юноши и младежи как законните възрастови ограничения – заедно с попечителски, обществени, политически, психологически или други бариери – ги обезсърчават или им съдействат да упражняват правата си. Затова бъдещите проучвания могат да допринесат за глобалния подход на УНИЦЕФ при разработване на програми за деца и юноши, в които те „не само имат същите права, но и трябва да имат същите възможности да упражняват тези права“.¹²

¹² UNICEF, 2014b, [Accelerating Programming on Adolescents 2014-2017](#).